

СОФИЙСКИ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“

ИСТОРИЧЕСКИ ФАКУЛТЕТ

КАТЕДРА „ИСТОРИЯ НА ВИЗАНТИЯ И БАЛКАНСКИТЕ НАРОДИ“

АВТОРЕФЕРАТ

на дисертационен труд за присъждане на образователна и научна степен доктор в професионално направление 2.2. История и археология. Нова и най-нова обща история (Съвременна балканска история – Политическа и социална история на Югославска Македония след Втората световна война).

ТЕМА: Всекидневният живот и печатът в Югославска Македония (1945 – средата на 60-те години на XX в.)

ДОКТОРАНТ: Андони Андреев

НАУЧЕН РЪКОВОДИТЕЛ: доц. д-р Наум Кайчев

СОФИЯ

2026

Структура на дисертационния труд

Авторефератът представя основните положения, изводи и приносите на дисертационния труд, разработен за придобиване на образователната и научна степен „Доктор“. Изследването разглежда как пресата отразява всекидневния живот в Югославска Македония през първите две десетилетия след Втората световна война. Структурата на дисертацията е заложена хронологично-тематично, с цел да позволи долавянето и проследяването на трансформациите на начина, по който печатът в Югославска Македония отразява социалистическото ежедневие; в т. ч. и начина, по който пропагандата създава медиатизирания образ на същото.

Предложеното изследване съдържа:

- Увод, в който са очертани актуалността на темата, изследователските цели и задачи, предметът и обектът на изследване, хронологичните параметри, използваните методи и източниковата база.
- Единадесет самостоятелни, но взаимосвързани глави, организирани около основни тематични ядра на всекидневието: политически и идеологически контекст; животът на село и в града; трудът като социалистическо морално изискване; младежта и пионерите; еманципираната жена и съвременното социалистическо домакинство; отдихът и потреблението; трагедиите и хуморът като части от ежедневието; характеристики на социалистическата личност. Всяка глава прави опит да проследи и анализира конкретни сюжети и процеси в широк корпус от периодични издания, с цел изграждането на многопластова картина на медийното отразяване на всекидневния живот в Югославска Македония за периода 1945 – средата на 60-те години на XX век.
- Обобщение, в което са систематизирани някои общи изводи относно ролята на печата при оформянето медиатизирания облик на социалистическото съвремие.
- Списък на използваните източници и литература, включващ: архивни документи, периодични издания, избрана литература.

Дисертационния текст е в общ обем от 411 страници (вкл. илюстративен снимков материал и списъка с използвани източници).

Всекидневният живот и печатът в Югославска Македония (1945 - средата на 60-те години на XX в.)

Увод. В увода на дисертационния труд се обосновава актуалността на изследването и необходимостта от насочване на научния интерес към социалната история на Югославска Македония и възможното ѝ изследване през призмата на историята на всекидневния живот. Подчертава се, че първите две десетилетия след Втората световна война представляват период на дълбока политическа, социална и културна трансформация в Югославска Македония; тогава се изгражда новото социалистическо югославско македонско всекидневие – характерна система от ценности, норми и практики. В този контекст печатът се разглежда като едновременно огледало на текущите промени и инструмент за тяхното насочване и налагане, което го позиционира като подходящ исторически източник. Така са формулирани обектът и предметът на изследването: обект е всекидневният живот в Титова Македония в периода 1945 – средата на 60-те години, а предмет – неговото представяне и целенасочено моделиране чрез периодичния печат; изясняват се целта и основните изследователски задачи, свързани с реконструкция на социалистическото всекидневие чрез анализ на медийните текстове, проследяване на идеологическите предписания и опит за наблюдение на взаимодействието между официални норми и реални всекидневни практики.

Хронологичните рамки се аргументират по следния начин: долната граница е овладяването на Вардарска Македония от Титовите партизани и АСНОМ, дало началото на новото социалистическо югославско всекидневие в края на 1944 г. – началото на 1945 г.; горната граница е свързана със Скопското земетресение от 1963 г., случило се непосредствено след промените във върхушката на СКМ и СР Македония от същата година, както и с голямата икономическа реформа в Югославия през 1964-1965 г. – съвкупността от тези събития води до промени във всекидневието, предполагащи обособяването на нов период в развитието му. Географски изследването е ограничено в границите на Югославска Македония, но разглежда процесите в по-широкия контекст на югославската федерална комуникационна и социална политика.

В Увода е описана и използваната методологическа рамка, основана на социалната история, историята на всекидневния живот и медийния анализ. Посочват се основните групи източници – централни и специализирани периодични издания, допълнени от архивни материали, които позволяват да се осмислят механизмите на партийната намеса в процесите на изграждане на новото социалистическо югославско македонско всекидневие. Със своето

съдържание, в увода се прави опит да се изложи логиката на целия труд и да очертае аналитичната рамка, в която са разположени последващите глави и синтезът на получените резултати.

ГЛАВА I. КОМУНИСТИЧЕСКАТА ПАРТИЯ И СЪЗДАВАНЕТО НА СОЦИАЛИСТИЧЕСКОТО ЮГОСЛАВСКО МАКЕДОНСКО ВСЕКИДНЕВИЕ. В първа глава на дисертационния труд се разглеждат политическите и институционални основи на създаването на новото социалистическо югославско македонско всекидневие в периода непосредствено след 1945 г. Анализът е фокусиран върху процеса на консолидация на комунистическата власт и върху механизмите, чрез които идеологическите предписания се превръщат в ежедневни норми на поведение. Подчертана е ролята на Комунистическата партия на Югославия (КПЮ) и на Комунистическата партия на Македония (КПМ) като водещи фактори в изграждането на новото общество. Основен източник са достъпните архивни сведения; дават се примери с партийни решения, свързани с езиковата политика, трудовата дисциплина, културно-просветната дейност и политическата мобилизация на широките слоеве. Специално внимание е отделено на НОК и НОФ, на мобилизационните практики и на Агитпроп, де факто създаващи новото всекидневие; дават се примери за тяхната роля като канали за „възпитание“ и пряк контрол. Тук пресата изпълнява ключовата задача да систематизира, разяснява и легитимира тези практики, създавайки медиатизирания облик на новото общество.

Първа глава в известна степен поставя аналитичната рамка на цялото изследване показвайки, че новото социалистическо югославско македонско всекидневие не е „естествено възникнал“ феномен, а е резултат от целенасочената политика на „*Партията*“, стремяща се да създаде нов тип гражданин, нови социални отношения и ново общество, съвместими с нейната предопределеност за упражняване на тотален контрол върху социума и индивида.

ГЛАВА II. ПОЛИТИЧЕСКИ ПРОЦЕС И ВСЕКИДНЕВИЕ ДО НАЧАЛОТО НА 50-ТЕ ГОДИНИ. Втора глава надгражда предходната, съсредоточавайки се върху медийното представяне на ключовите политически процеси и техното отражение върху всекидневния живот в Титова Македония през първите следвоенни години. Този период е характеризирани от ускорена институционализация на комунистическата власт, настъпателно изграждане на нов политически и административен модел и налагане на нови нормите на публично и лично поведение. Централно място в анализа заемат мобилизационните практики като вид „матрица“ на новото всекидневие; партийните решения и директиви се свеждат във всекидневни практики чрез трудови акции, митинги и др. събития от политическия календар,

културно-просветни инициативи. Основен източник за реконструкцията на тези процеси са публикации във в. „Нова Македония“.

Глава II проследява как пресата се превръща в посредник между властта и обществото; във важна част от „предавателния ремък“. Печатът създава медиатизирания облик на новото социалистическо югославско македонско всекидневие, където героизацията на труда е съчетана със създаването на общностното чувство, чиято сила в последствие е стоварена върху „враждебните елементи“ – колаборационисти на силите на Тристранния пакт, „остатъци“ от миналото, „спекуланти, шмекери“, „кулаци“ и др. По този начин печатът изпълнява предписателна и репресивна роля в обществото, позиционирайки се като властелин на „истината“ и като меродавен морален съдник.

Изложението на втора глава прави опит да проследи плавния преход между най-ранната фаза (кр. на 1944 – ср. на 1947 г.), белязана от революционното утвърждаване на „народната власт“, и суровата политическа мобилизация от следващия период (ср. на 1947 – обществената демобилизация в началото на 50-те), в който конфликтът между Югославия и Коминформбюро превръща Първия петилетен план в дистопична реалност на социалистическото настояще-бъдеще – делник и празник се смесват; колективите са безмерно щастливи и постоянно реализират победи на жарищата на социалистическия труд. Политическото съдържание определя публичността; всекидневието е сведено до мобилизационен ресурс. С изричния фокус върху политическия процес, втора глава има за цел да подготви прехода към следващите глави на дисертацията, правещи опит да проследят как политическите предписания започват да се реализират в различните социални среди, а мобилизационният устрем постепенно отстъпва място на „моцта на всекидневието“ на социалистическия проект.

ГЛАВА III. ВСЕКИДНЕВНИЯТ ЖИВОТ НА СЕЛО. В трета глава на дисертационния труд вниманието се насочва към представянето на селското всекидневие в периодичния печат на НР Македония през първите две десетилетия след Втората световна война. Селото е ключов социален „театър“ в разглеждания период: там живее мнозинството от населението; като икономически отрасъл селското стопанство е основополагащо; селото заема специфично място в идеологемата. Анализът прави опит да покаже как пресата конструира образа на „новото село“, чрез който социалистическата модернизация трябва да бъде възприета като естествен и желан процес; пропагандата постоянно подчертава характеристиките на напредъка: механизация, съвременен облик на труда, организирана културно-просветна дейност. Основните източници за подготвяне на изложението по трета глава са публикации

във в. „Нова Македония“ и в кооперативния периодичен орган „Народна кооперация“ / „Народна задруга“;

Характерен за медийното отразяване на всекидневния живот на селото е оптимистичния наратив в „*задружен*“ колективен дух – модернизацията е самоаргументиращ се процес, следствие от общите усилия на трудещите се, а селото се позиционира като доказателство за постоянно настъпващия по-добър живот на социалистическото настояще-бъдеще.

Селото е поле на сблъсък между новото и старото; между съвременното и миналото; между взаимоизключващите се логики. Едрото колективизирано и механизировано земеделие се придружава от „градския“ облик на труда – работно място, договор, дневна норма, надница, социално осигуряване, годишен отпуск; в социалистическия проект обаче трудът е най-висшата морална ценност и като такава има много по-широка проекция: в ролята на негови функции са отдиha, културата, образованието и организирания живот. На село това се пресъздава чрез Кооперативните / Задружните домове, които трябва да създадат условията за желанния облик на всекидневния живот; библиотеките на задругите, кино прожекциите на село, аматьорските групи се отразяват от печата като един от символите на по-добрия живот и на напредъка на селото. С осъзнаването на всекидневието през втората половина на 50-те години, печатът започва да показва и напредъка на селското домакинство. „Новият човек“ на село не е подвластен на вековните традиции – той е отворен към техническите нововъведения и към организирания живот; към приносното участие в делото на социализма.

Глава III прави опит да покаже и контрастите между медиатизиран облик и реално; как една от емблемите на социалистическото изграждане е подложена на колосален натиск за да се постигне желаното. В известен смисъл, така поставяме основата за следващата аналитична стъпка в дисертацията – позиционирането на съвременния облик на труда като централен идеологически и морален стълб на социалистическото общество.

ГЛАВА IV. ТРУД И ВСЕКИДНЕВИЕ. В четвърта глава на дисертационния труд е анализираното мястото на труда в медийното отразяване на социалистическото всекидневие в Югославска Македония. Трудът е представен в публичното пространство като централен морален стълб на обществения живот, около който се организират нормите на поведение, идентичността и ценностите на отделния човек. На страниците на печата трудът е много повече от икономическа дейност – той е морален дълг и идеологическа добродетел; присъщ е на работника, който е съзидателната сила на социалистическото съвремие. Основен източник за тази глава е изданието на синдикатите – „Труdbеник“.

Изборът на синдикалното издание е определен от характеристиките на системата – всекидневието на трудещите се е сред задълженията на профсъюзите. Това позиционира синдикатите като посредник между работниците и държавата, и едновременно с това – като фактор при осъществяването на заложеното в идеологемата. В този смисъл, синдикатът е в ролята на „предвестник“ на съвременния облик на труда; структурата, която трябва да приведе на дело най-високите достижения в упражняването на труда. Пресата представя профсъюзът като гарант за колективната грижа – той следи за условията на труд, за безопасността, за хигиената; организира курсове за квалификация, чрез които работниците да са в крак с развитието в професията им; организира излети и др. спортни дейности.

Печатът ясно подчертава, че синдикатът не е „опозиция“, а структурен партньор на държавата („Партията“) в изграждането на идеалния трудов колектив. В годините на Първия петилетен план, профсъюзите са „редови“ мобилизационен инструмент от арсенала на Агитпроп; дори и като такива обаче, има косвени сведения че трудещите се търсят в тях подкрепа – най-често за да повлияят на управата да спазва полагаемите отпуски и продължителност на работния ден. С трансформацията на югославската система в началото на 50-те години, пропагандата все по-често започва да представя синдикалните активисти като примерни работници, ангажирани с направата на подобрения в своя завод – от въвеждането на нови технологии до създаването на спортни секции, аматьорски клубове и библиотеки.

Различните сюжети показват мащабните проекции на социалистическия труд; по страниците на печата грижата за работника е константна в легитимацията на режима. В средата на 50-те години свободното време се интегрира в големия план на социалистическия труд; колективната идентичност се изгражда чрез участие, а не само чрез подчинение; когато едно предприятие постига по-висока продуктивност, това се представя като резултат от съзнателен колективен труд, поддържан и мотивиран от синдикалната структура. Колективът е много повече от икономическа единица – той е социална общност, в която се съчетават труд, отдих и култура. Образът на всекидневния живот на работното място е медийно изграден като уравновесен ритъм между отговорността към производството, развитието на колектива и дейностите за „полезен отдих“ – общуване, спорт, културни инициативи.

Работникът е най-важният герой на социалистическия проект и пресата се грижи образът му да достигне до нас по този начин. Той е грамотен и притежава технически умения, мотивиран е и социално ангажиран; работното му място е такова за взаимопомощ, дисциплина и съревнования; трудовият процес, в който участва, е безопасен и насърчава

професионалното усъвършенстване. Тази линия е особено видима през втората половина на 50-те години, когато мобилизационните публикации от Първия петилетен план са отстъпили мястото си на по-прагматичните теми; нововъведение от края на 50-те години е представянето на труда не само като дълг, а като източник на благосъстояние и незаменим компонент на щастливия и пълноценен живот; в медийния образ на всекидневието, трудът вече не отменя, а подкрепя други аспекти на човешкия живот като потреблението и преживяванията.

В четвърта глава се прави опит да се пресъздаде как на страниците на печата трудът се трансформира от същината на човешкия живот в част от ритъма на същия; той се позиционира като основна рамка, в която се вписват всички социални роли, някои от които разглеждаме в следващите глави.

ГЛАВА V. ВСЕКИДНЕВНИЯТ ЖИВОТ НА МЛАДЕЖТА. В пета глава на дисертационния труд е разгледано медийното представяне на младежта като ключов и обособен социален субект по линия на социалистическото изграждане на Титова Македония. През първите следвоенни години периодичният печат отрежда на младежта централно място в идеологическата конструкция на „новия човек“; тя се изобразява като гарант за модерността и като поколение, призвано да превърне социалистическата идеология в реалност. Печатът подчертава как младите хора трябва да бъдат отговорни, дисциплинирани, трудолюбиви и социално ангажирани. В публикациите се утвърждава образът на младия човек като активен строител на социалистическото настояще-бъдеще – работник, ученик, бригадир, физкультурник, общественик.

Основният източник за написването на главата е младежкото издание „Млад борец“; на неговите страници училището и работното място се представят като основни сцени на социализация, където колективът е мерило за личната стойност. Печатът изгражда ясен нравствен модел, в който младият човек се описва като примерен гражданин, като човек на делото, който с личния си пример държи високо социалистическия морал; нормативността е подчертана: нежелано е всяко отклонение от заложеното в идеологията.

В анализа се прави опит да се проследи промяната на медийния облик на младежта през разглеждания период. През втората половина на 40-те и началото на 50-те години медийното отразяване е изцяло мобилизационно; младежта дава енергията за индустриализацията и модернизацията на обществото. Участието ѝ в трудови акции е доказателство за политическата ѝ зрялост; Първия петилетен план позиционира младежта като инструмент на

социалистическия прогрес: социалната ѝ стойност е равна на нейната трудова ефективност, а всекидневието ѝ – мобилизационен ресурс.

Утвърждаването на самоуправленския модел на социализма води до разширяване на тематичния хоризонт на посланията към младежта; от средата на 50-те години пресата започва все по-често да подчертава не само трудовата активност на младите, но и техните интереси, свободно време, дори емоционални преживявания. Печатът показва как младежта може да има свой „дневен ред“ във всекидневието, но под условие че същото е „образцово“ и не изневерява на основната роля на младежта като авангард на социалистическия проект; с напускането на мобилизационния модел на отразяване на младежкото всекидневие, „народната власт“ показва същината на новото разбиране – младежта трябва да живее социализма, а не само да го строи. Печатът пресъздава това с разширяването на медийното отразяване на спорта, изкуството, музиката, младежките клубове и срещите с другари. Усилията на пропагандата са съсредоточени в задаването на градивен прочит на свободното време, позициониран като антипод на същото като потенциален източник на безействие; младежта вече не е само „в производството“, а и в обществото.

Печатът отново показва младежта като огледало на новите разбирания за обществено развитие; подчертава се самостоятелността на младия човек и срещу очакваните от него усилия, социализмът му предлага условия за реализация и културна забава. Образът на младия човек осъществява преход от „ударник“ към осъзнат млад гражданин на Югославска Македония, чието всекидневие предлага богат избор от дейности за неговото развитие; в края на 50-те и началото на 60-те години самото всекидневие става стойност, а не просто средство за постигане на дадена цел.

ГЛАВА VI. ВСЕКИДНЕВНИЯТ ЖИВОТ НА ПИОНЕРИТЕ. В шеста глава на дисертационния труд се анализира представянето на детството и пионерската възраст в периодичния печат на НР Македония през първите две десетилетия след Втората световна война. Тук фокусът е върху това как медиите оформят социалните очаквания към най-младото поколение; децата са позиционирани като своеобразен *raison d'être* на режима и заемат ролята на символичен барометър за успеха на социалистическата трансформация на обществото. Основните източници са „Пионерски вестник“, „Титов пионер“ и „Другарче“, изграждащи образа на децата като носители на най-чистите и искрени прояви на идеалите на идеологемата; като група, която едновременно трябва да бъде грижливо възпитана, за да може да даде „новия човек“.

На страниците на печата, единния ритъм на детското всекидневие се състои от учение, игра и колективна принадлежност; системно се подчертава, че добрият пионер е примерен ученик, лоялен другар и образцов бъдещ приносител на социализма. Училището се разглежда като пространство, в което се полагат първите основи на социалистическото гражданство чрез дисциплина, знания и участие в общи инициативи.

През втората половина на 40-те и началото на 50-те години доминира мобилизационната логика; на страниците на печата пионерът саможертвено служи на обществото, участвайки в трудови акции и символични прояви на солидарност. Той е „малък възрастен“ и често се явява като „малък защитник“ на социалистическия ред; детето осъзнава, че е бъдещ работник и строител на социализма, чието основно качество е готовността да служи на общото благо. В средата на 50-те години медийният облик на детето като „утрешен работник“ постепенно отстъпва пред фокуса върху сегашността на детството; печатът показва разбиране, че обгрижването на детството е предпоставка за успешното развитие на социалистическата личност. Пионерът остава добър ученик и помощник на околните; печатът плавно го подготвя за живота на възрастен, разкривайки неговите бъдещи отговорности към обществото и федерацията; пропагандата прави това, целяйки постигането на всестранно развита социалистическа личност, разбираана отвъд упражняването на труда. Тази промяна отразява по-широкия процес, наблюдаван в предходните глави; детството вече не се свежда само до функционална роля в големия разказ за изграждането на новото общество – то придобива собствени морални измерения и собствен облик, разположен в споделеното пространство на играта, другарството, радостта, натрупването на знания и пълноценното участие в училищния живот. Може да се каже, че от средата на 50-те години на страниците на печата детството става един от „коловозите“ на всекидневието, надраствайки предишното му разбиране, ограничаващо се до подготвителен етап към зрелия работнически живот.

ГЛАВА VII. ОТДИХ И ВСЕКИДНЕВИЕ. В седма глава на изследването се разглежда мястото на отдиха в предложената от печата картина на всекидневния живот на НР Македония през първите две следвоенни десетилетия. Този анализ допълва представеното в предходите глави на дисертацията, правейки опит да проследи как пропагандата включва и свободното време като сфера на идеологическо моделиране и морално възпитание. На страниците на печата отдихът е всекидневна практика, при която нуждите на духа и тялото са в хармония с нуждите на обществото, постигайки още една балансираща ос между индивидуалните нужди и желаната колективна дисциплина. Главата разполага с вътрешно деление на физкултура и туризъм.

Физкултура. Още в ранните години на „народната власт“ физкултурата е позиционирана на челна позиция в социалистическото възпитание; за периодичния печат тя е телесна култура, която допринася за изграждането на колективен дух и дисциплина; тя се представя като универсален лек за тялото и обществото. Пресата редовно отразява масовите физкултурни прояви, представляващи сами по себе си мобилизационна практика; физкултурата е част от системата на социалистически съревнования и е пълноценен пропаганден приносител за представяне на ритъма на Първия петилетен план.

С трансформацията на югославската система в началото на 50-те години, физкултурата се разделя с мобилизационния си характер за по-голямата част от обществото; изключение тук е младежта, която има изричен ангажимент по линия на Денят на младостта и Титовата щафета. Печатът създава нов образ на физкултурата, където тя е желана част от всекидневието, разнообразяваща го и подпомагаща здравето на индивида. Пропагандата умишлено започва да страни от състезателния елемент на физкултурата, опитвайки се да я представи като максимално демократична и достъпна форма на отдих; в този нов обик печатът се опитва неуспешно да ни убеди, че физкултурата е деидеологизирана. Тези развития пасват в новите разбирания за благосъстоянието, където физическата активност е съставна част от отдиха и пълноценния живот.

Туризм. В разглеждания период туризмът се позиционира като една от емблемите на социалистическото югославско съвремие. В ранните години на „народната власт“ той е по-скоро инструмент за опознаване на родината чрез походи, организирани екскурзии и посещения на исторически места; неговата основна роля, освен ползите му за човешкото здраве, е да служи като инструмент за национално изграждане. Основите на съвременния туризм в НР Македония се полагат по мобилизационен начин в годините на Първия петилетен план; тогава синдикатите имат ангажимента да се погрижат за „правилното“ провеждане на платения годишен отпуск. В резултат – за първи път много работници стават туристи; пропагандата обаче страни от употребата на думата, в т.ч. и от думата „хотел“ – предпочита летовници и почивни станции. През първата половина на 50-те години подозрението на „буржоазна принадлежност“ на термините отпада и към средата на десетилетието печатът ни дава любопитна картина, при която организираният отдих и туризма съществуват паралелно, като второто е по-скъпо и предлага по-различно преживяване. Към края на десетилетието печатът ни представя естетиката на социалистическата почивка като съставна част от представата за благосъстояние и пълноценен живот; появяват се публикации, даващи картина от всекидневието за време на отпуската.

Пълноценният социалистически човек работи добре, но умее и да почива – по културен и градивен начин; социализмът не предлага само труд и задължения, но и достъпен отдих и качество на живот.

В по-широка проекция, седма глава прави опит да акцентира върху едно от нововъведенията в пропагандата, което печатът поднася деликатно: пълноценният живот е съвместим с обществената лоялност; социализмът не се задоволява единствено с регулацията на труда и се опитва да отиде отвъд тях, изпълвайки със съдържание отдиха и свободното време и позиционирайки ги като един от белезите за зрялостта на социалистическото общество.

ГЛАВА VIII. СОЦИАЛИСТИЧЕСКАТА ЕМАНЦИПАЦИЯ НА ЖЕНАТА И РАЗВИТИЕТО НА ДОМАШНОТО ВСЕКИДНЕВИЕ. В осма глава на изследването се проследява как периодичният печат в НР Македония изгражда взаимосвързаността на социалистическата еманципация на жената с развитието на домашното всекидневие. Главните източници тук са сп. „Македонка“ и „Просветена жена“, представящи жената не само като обект на социалистическото визионерство, но и като действено лице на трансформацията – новият образцов социалистически дом и новите социалистически отношения в семейството са тясно свързани с нейния труд, с нейната квалификация, култура и личност.

В дистопичната реалност на Първия петилетен план жената се разглежда предимно през оптиката на мобилизационните практики; тя е преди всичко работничка и активистка, което за пропагандата е достатъчно доказателство, че социализмът е разкъсал ограниченията от традицията и е направил жената равноправен участник в най-важните обществени начинания. Образът е изграден така, че общественият принос и труда изместват всички останали сфери на всекидневие; това на практика довежда до „маскулинизация“ на еманципираната жена, където издръжливостта ѝ в труда и принадлежността ѝ към колектива са определящите я характеристики. Домът остава встрани от основния пропаганден фокус; посланията на печата са в голяма степен абстрактни отвъд по-конкретното разбиране за хигиена и чистота. Основната грижа на медиите е жената да работи и да бъде „видима“, което в обществото на втората половина на 40-те години означава да заеме мястото си в производството и институциите.

В началото на 50-те години „маскулинизацията“ на жената претърпява крах; до средата на десетилетието пропагандата трябва да предефинира образа на еманципираната жена, без да го позиционира в директна конфронтация с този от времето на „Плана“. Печатът залага на три ключови сфери, които де факто са наследени от предишния период, но тогава са

по-малко застъпени – образование и професионална квалификация, „домашен лекар“ и образцово домакинство. В първата сфера печатът непрекъснато призовава жените да усвояват нови знания и умения, за да могат да заемат полагаемото им се място в обществото. Втората сфера предполага жените да могат да идентифицират заболявания, да могат да окажат първа помощ и да знаят кога да търсят лекар; в перспектива този тематичен кръг ще отвори множество теми-табу за първи път на страниците на женския печат. Третата сфера де факто тласва пропагандата към това да даде облика на образцовото социалистическо домакинство, позиционирайки жената като „властелин“ на същото. С това пресата започва да обръща внимание на качеството на живота и на пряко касаещите го потребности на семейството и на организацията на дома; еманципацията вече не се свежда само до присъствие в производството – занапред тя изисква обновяване и на самото домашно всекидневие, принадлежащо на здравето образцово социалистическо семейство, почиващо върху равнопоставеността на жената и мъжа. По впечатляващ начин пропагандата не отменя ранния идеал, а го трансформира разширявайки го: жената трябва и да работи, и да живее добре; тя трябва да осигурява едновременно материалния и културния напредък на семейството, и да даде облика на социалистическото съвремие в домашното всекидневие.

Новото домакинството е електрифицирано, хигиенизирано, рационализирано и естетизирано; домашното пространство става една от емблемите за успеха на социализма: съвременна кухня, употреба на електрическа енергия, образцова дневна, функционална детска стая за успешния ученик – това е пряката визуализация на постиженията на социалистическото общество. В своите послания еманципацията дава ясно да се разбере, че женският труд у дома спада към обществено значимия такъв, защото формира образцовия социалистически гражданин. Пропагандата представя еманципираната жена като мост между публичното и частното; тя осъществява социалистическото съвремие не само с участието си в производството, но и чрез организирането на всекидневните практики – управление на семейния бюджет, избор на дрехи и мебели, грижа за децата, облик на пространството, наречено дом. В този образ, жизнената етика е женска отговорност: чистият дом, подреденият график, добрата храна и хармонията в отношенията са една от емблемите на успешната социална реализация.

По линия на „домашен лекар“, еманципацията отваря нов фронт по темата за сексуалното възпитание; жената е натоварена с ролята да говори за интимността, да предпазва от „нежелани влияния“, да възпитава отговорност и осъзнатост в отношенията

между половете. По този начин се дава публичност на интимното, даваща на жената ролята на етичен стожер в обществото.

Осма глава прави опит да покаже как печатът представя домашното всекидневие като полоса на социалистическото съвремие, а жената – като негов архитект; домът е едно от най-преките доказателства за успехите на режима, а жената – главен приносител към същия.

ГЛАВА IX. ТРАГЕДИИ И ВСЕКИДНЕВИЕ. Като феномен, всекидневието отива отвъд повторението на навици и ритуали; то включва и начините, по които обществото реагира при появата на внезапното и го превръща в преживяване, след което животът продължава. Бедствията са част от всекидневието, защото прекъсват неговия ритъм и в същия момент задействат обществените механизми възстановяване на нормалността: грижа, взаимопомощ, организация и пропаганда; в този смисъл „извънредното“ не стои извън живота, а прави видими скритите му опори – колектива, институциите, моралните очаквания към отделния човек.

В социалистическия контекст пресата играе централна роля при реакцията към извънредното; тя превежда шока на разбираем език, задава рамка на скръбта и я преобразува в социално действие: труд, участие, дисциплина. Странанието се превръща в общо дело, в публична демонстрация на солидарност, която поставя на изпитание ценностите и задава очакване за тяхното осъществяване в трудния момент. Именно в тази перспектива девета глава разглежда два ключови случая от изследвания период. Мавровската катастрофа от 1956 г. показва как трагедията на строежа на ВЕС „Маврово“ се вписва в мобилизационната епос на труда – скръбта е сдържана, а моралният императив е „да се продължи“. Скопското земетресение (1963) разгръща различна чувствителност: трагедията на дома и града изисква език на грижа, видима солидарност и възстановяване на всекидневния ритъм като доказателство за жизнеността на обществото. В девета глава се прави опит да се представи как печатът „се справя“ с трагедиите – в първия случай как обръща „заряда“ на събитието, а във втория – как придава облика на „новото нормално“, в което столицата на СР Македония е унищожена.

Разглеждайки „Белия фронт“ на Мавровската катастрофа от 1956 г. дисертацията прави опит да реконструира начина, по който периодичният печат превръща едно внезапно бедствие в морално-политически разказ за саможертва, солидарност и продължение на труда. Осмислянето на събитието от пресата е заложено в мобилизационната дума „фронт“: строежът на водноенергийния комплекс в публичното съзнание е фронтова линия за по-добър живот, носен от електрификацията; лавината е „бяла стихия“, пред която стойността на

човешкия подвиг се измерва с жертвоготовността. В нощта на 10 срещу 11 февруари 1956 г. от масива на Кораб планина се откъсват снежни маси и последвалите лавини затрупват бараките на строителите на ВЕС „Маврово“ и граничния пост на ЮНА в Жужан; тази природна динамика е вписана в медийния разказа като сила, поставяща на изпитание социалистическото общество.

На следващия ден бедствието все още не е приключило; в лошото време започва спасителна операция, чието протичане пресата превръща в драматичен разказ на всекидневния героизъм. Бурята прекъсва връзките с екипите на терен и обръща баланса между спасяващи и спасявани; въздушната помощ не успява да изпълни първоначалния план – от двата хеликоптера само единият успява да се върне, а другият *„се урна в снега“*. В репортажите се излъчват конкретни носители на смелостта, като поручика от ЮНА Захарие Миркович, който обяснява постъпката си с *„Върших само своята военна длъжност“*. Политическото ръководство присъства на място, показвайки ангажираността на *„народната власт“* със справянето с трагедията. Задействани са и мобилизационните практики с организирането на изпращане на загиналите от Гостивар до Скопие; на тези сцени, траур и гордост се смесват в единното цяло на социалистическия облик на колективната принадлежност и взаимна признателност.

Езикът на пресата е съзнателно възвишен, с белетристична интонация, в която се съчетават скръб и обещание; за строители и войници, *„зачеркнати... от списъка на армията труженици“*, но вписани в пантеона на социалистическата общност; а що се касае до *„гигантът на нашето съвремие“*, то той ще *„праща светлина“*. Печатът премества интерпретативният център на случилото се; бедствието не е разказано като *„прекъсване“*, а като предел на същата мобилизационна логика: дисциплина, ред и целеустременост. Пропагандата използва трагедията, за да уплътни вече утвърдения епичен образ на Мавровските ВЕС и да пренасочи емоцията към възстановяване на нормалността – професионализъм на спасителите, емпатия към пострадалите, публична демонстрация на държавната грижа; трудът и целта осмислят загубата – тя е мотивацията да се продължи напред.

Скопското земетресение от 1963 г. е представено в изследването като повратна точка, която едновременно прекъсва рутината на градския живот и прави видима способността на социалистическата общност да възстановява нормалността чрез организирана грижа, солидарност и пропагандно дирижирана управлявана емоция. В ранните часове на 26 юли земетресението унищожава всекидневния ритъм на столицата; пресата регистрира не просто

мащаба на щетите, а момента, в който домът, улицата, кварталът излизат от своя обичаен ред и изискват нови форми на съвместност. Тук анализът прави опит да проследи как в рамките на две седмици се изобретява „временна нормалност“: домът е палатка в парк, самият град е федерална младежка работна акция, а траурът – колективна тъга, която печатът по впечатляващ начин прелива в мобилизация за възстановяване и за доказване на жизнеността на обществото. Медиите вплитат в този наратив вече познатите образи на „Младежката линия“ и „Обновата“, с които травмата се превежда на езика на всекидневието: да се живее, помага и работи заедно, докато разрушеното бъде възстановено.

Пристигането на Йосип Броз и на югославския политически връх в Скопие е изведено в медиен образ, който позиционира бедствието като изпитание и морален ангажимент на федерацията: обхождането на разрушенията и мълвите на Тито „това е страшно“; заповедите за спасяване на хора и уверението, че „народът на Македония ще прежали това нещастие“, задават тон, в който обществото на СР Македония получава съчувствие и решимост от най-високата инстанция. Печатът показва по ясен и категоричен начин силата на югославското „братство и единство“ – знамената са свалени наполовина в цяла Югославия и към Скопие потича река от съболезнования, решения на колективи да отделят част от приходите си за „пострадалото Скопие“; социалните и здравните институции заделят капацитети, за да посрещнат евакуирани и уязвими. Помощта бързо прераства в международна такава, добавяйки външен хоризонт към вътрешното възстановяване на всекидневния живот на столицата.

Изложението по тази подчаст от девета глава прави опит да обособи и анализира етапността в пропагандното представяне на случилото се; след първоначалното фиксиране на катастрофата като общодържавна скръб, медийният разказ се премества към делничните коловози на продължаващия живот – подслон, храна, взаимопомощ, организация на труда, с което трагедията бива вписана в процесите на възстановяване след нея. Печатът показва ясно разбиране как връщането на нормалността трябва да се случи „тук и сега“; при бедствие от подобен мащаб, обещанието за бъдещето не е достатъчно. В този смисъл, непосредственото справяне с последиците от земетресението задава и хронологична горна граница в изследването: то бележи завой, след който реформите от 1964–1965 г. и промените в публичната чувствителност към качеството на живота предполагат обособяването на следващ период от историята на всекидневния живот на Югославска Македония. Скопското земетресение поставя пред изпитание социалистическата публичност; тя трябва да

трансформира скръбта в действие, да даде облик на солидарността и да покаже как „народната власт“ прави всичко по силите си, за да възстанови нормалността.

ГЛАВА X. ХУМОР И ВСЕКИДНЕВИЕ. В десета глава се разглежда мястото на хумора в медийния образ на всекидневния живот в НР Македония и начинът, по който периодичният печат превръща смешното в инструмент за назоваване на „малките“ отклонения от идеологемата. Погледнато от този ъгъл, хумористичните публикации не стоят „в периферията“ на информационния поток, а го нюансират; те насочват вниманието към практики от всекидневието, които противоречат на идеологическата норма, и предлагат приемлив език за тяхното обсъждане и корекция. Така хуморът се оказва едновременно клапан за общественото напрежение и позволен канал за себекритика.

В ранните години на „народната власт“, хуморът се ползва като оръжие срещу враговете на режима и като продължение на военновременния патос; в много по-малка степен той е оптика към собственото всекидневие. И все пак, в „Единство“ дава трибуна и за такива карикатури, предимно по линия на публичната хигиена пътнотранспортните произшествия; те почиват върху моралния аргумент и не са насочени срещу „народната власт“, но така или иначе нарушават „идеалността“ на обществото, която се тиражира по страниците на печата. С разгръщането на Първия петилетен план дори този тип публикации стават нежелани и престават да се тиражират.

През първата половина на 50-те години хумористичното съдържание започва да си пробива път по страниците на печата, но неговият себекритичен елемент продължава да е несъвместим с това, което пропагандата приема за „забавно“. Към средата на десетилетието изданието за селото се осмелява да „домакинства“ хумора и сатирата, предоставяйки колона за хумористична критика на дефектите на всекидневната практика. Хумористите успешно пресъздават съвсем конкретни сцени – дребни злоупотреби, забавяния, присвоявания, превеждайки ги на език, позволяващ обществото да се разпознае в тях и да ги осъди. Домакинството на „Народна задруга“ обаче предполага хумора да интерпретира всекидневни практики, близки до селото; по-голямата картина остава извън четката и перото на хумористите.

В началото на 60-те години „сцената“ се разширява и специфичният „почерк“ на хумора и сатирата се долавя и в „Млад борец“; повторната поява на „Вечер“ (първият съвременен таблоид в Югославска Македония) през ноември 1963 г. отваря възможност хуморът и сатирата да излязат пред „градската“ публика.

Десета глава прави опит да покаже пътя на хумора и сатирата в печата – от тип агитационно съдържание след войната, през кооперативно „огледало“ на малките недостатъци в средата на 50-те, към таблоиден канал на „позволения самокритичен смях“ след 1963 г. Хуморът забавлява, но и поддържа режима; неговото основно внушение е, че обществото има начин да се справи с критикуваните прояви.

ГЛАВА XI. ЛИЧНОСТИ И ВСЕКИДНЕВИЕ. Единадесета глава прави опит да изведе пропагандните характеристики на образцовата личност; печатът постепенно преминава от „безименните“ маси към „обикновените“ хора с имена и лица. По този начин получаваме образ, който е отворен към кратките биографични щрихи, към детайла на делничния навик и към реализирането на социалистическия морален императив „на терен“; пропагандата създава поле за саморазпознаване през близостта – социалистическата личност е „между своите“. Основен фокус на главата е разглеждането на медийния образ на „*kleine Leute*“ като носители на характеристиките на образцовата социалистическа личност – примерни работници, активисти и дейни участници в социалистическата практика около тях; тяхната „малкост“ не е дефект, а ефект на посланието, защото прави идеала достъпен и възпроизводим във всекидневието.

Печатът се грижи нормативната функция на „малкия“ разказ да е лесно разпознаваема – в него правилата се въплъщават в човешки образ и се предлагат за подражание без излишна реторика. Идеологическата рамка не се отменя, напротив – реализира се; социалистическата личност е носител на стил на живот, който трябва да изглежда естествен, приятен и желан. Тази полоса е ясно забележима през втората половина на 50-те години и началото на 60-те, когато медиатизирания образ на социалистическата личност е доказателството, че идеологемата може да бъде преведена на езика на всекидневието – в дома, на работното място, на страницата на вестника.

В известен смисъл, единадесета глава прави опит да покаже как социалистическата личност е „всекидневен аргумент“ на пропагандата – чрез лица и имена тя се опитва да превърне абстракцията на идеологемата в достъпни за широката публичност разкази, които всеки може да повтори. Пътят от „безименния“ труженик от 1945 г. към „всекидневния човек“ от началото на 60-те години демонстрира не отказ от идеологията, а нейното много по-умело вграждане в медийното отразяване на всекидневните практики; лозунгът става биографичен шрих, а желаното – (медиатизирана) реалност.

„ФРАГМЕНТИ“. Изследването предлага и различни „фрагменти“ от отразяването на всекидневието в пресата; те често са такива с „ограничена времева валидност“ за пропагандата машина, или пък предлагат алтернативен образ на основен такъв, или се намират в странична аналитична полоса спрямо голямата тематика на конкретната глава. Включването им по този начин почива върху логиката на Алф Людтке за „скърпената работа“ при проучването на историята на всекидневния живот; от гледна точка на изследването, те разширяват допълнително тематичния обхват, позволявайки по-пълноценното разглеждане на основния обект.

ОПИТ ЗА СИНТЕЗ НА ПОЛУЧЕНИТЕ РЕЗУЛТАТИ. Изложението на дисертацията завършва с раздел, в който се прави опит да се обобщят основните резултати от изследването на медийното представяне на всекидневния живот в Югославска Македония от края на Втората световна война до средата на 60-те години. Откроява се необходимостта от анализиране на широк тематичен обхват с цел пълноценното проучване многопластовата динамика на процесите – създаването на следвоенните институционални рамки и командно-административното дирижиране на всекидневието, дистопичната реалност на Първия петилетен план, преходът на „четирите Д“ на югославския социализъм към стабилизирана нормалност през 50-те, водещ до своеобразния „триумф“ на всекидневието в края на десетилетието и началото на 60-те.

Синтезът подчертава опита за проследяване на механиките на микро-управление, доколкото те могат да бъдат реконструирани от периодичния печат като фактор, моделиращ образа на всекидневието. Пресата се явява посредник между норма и практика: тя едновременно предписва и регистрира, дисциплинира и описва, като постепенно преминава от езика на плановете императиви към езика на качеството на живот. Печатът показва как се разгръща разбирането за социализма; той престава да измерва успеха си единствено с производствените показатели и започва да го прави с „обичайните“ сцени от човешкия живот; с човешкото всекидневие.

ИЗВОРИ И БИБЛИОГРАФИЯ. В края на предложения текст е поместен списък на използваните извори, включващи непубликувани и публикувани документи, както и списък на ползваните изследвания. Този раздел е изграден около ядро от периодичен печат, чрез който е направен опитът за реконструкция на медийното отразяване на всекидневния живот; към периодиката са добавени избрани изследвания за общоюгославския контекст и за социалистическия югославски македонски такъв.

Автосправка за приносите на дисертационния труд

1. Позициониране на всекидневието като централен изследователски обект в историята на Титова Македония, разглеждано чрез медиатизирания му образ в периода от края на войната до средата на 60-те години.

2. Дисертацията дефинира спецификите на югославското социалистическо всекидневие чрез анализа на медийното му регистриране в печата на една от републиките в състава на федерацията; в този смисъл, може да послужи като отправна точка на различни интердисциплинарни проучвания върху (пост-) югославското пространство.

3. Проучването стъпва върху анализ на обширен тематичен корпус, с цел предлагането на по-обобщена картина, която да може да послужи за основа на бъдещи проучвания по темата на дисертацията.

4.. Изследването представлява първият опит за всеобхватно такова на всекидневния живот в НР Македония, използвайки като основен източник печата; то е такова за родната и за световната историография.

5. Дисертацията прави опит да отиде отвъд конкретната разглеждана тема като предлага методология за ползване на периодичния печат на тоталитарните държави в широк кръг от възможни изследвания; предложен е метод за нюансиране на пропагандния образ..

6. Направен е опит за стъпване върху интердисциплинарен подход, позволяващ съчетаването на изследователски идеи и методология от политическата история, социалната история, социологията и медийните изследвания, с цел анализиране на наблюдаваното в печата.

7. Текстът прави опит за реконструкция на преживяното в широк спектър от тематични ядра:

- социалистическата трансформация на селото и развитието на градските жилища.
- синдикатите в ролята на основен стожер на образцовото всекидневие на работното място.
- еманципацията на жената не само като идеологема, а като реална промяна в домашното и професионалното всекидневие.

- разкриване на основните механизми на идеологическа индоктринация на младежта и децата чрез казионните организации, предлагащи нов облик на образцов всекидневен живот.
- анализ на зараждането на масовия туризъм, физкултурата и навлизането на битовата електроника (радио, телевизия, бяла техника) като маркери на социалистическото благосъстояние.
- представяне на солидарността като инструмент за сплотяване на обществото; чрез анализа на природни бедствия (Мавровската катастрофа от 1956 г. и Скопското земетресение от 1963 г.) дисертацията прави опит да покаже преживяното от обикновения човек и скалирането на емоцията като мобилизационен фактор за обществото с цел преодоляване на бедствието и сплотяване на югославската федерация.
- Дисертацията демонстрира как чрез унифицирането на всекидневните практики, образователната система и масовите организации (АФЖ, Народна младеж и др.), Югославската комунистическа партия успешно налага и затвърждава новата социалистическа югославска македонска национална идентичност.

8. Изследването предлага богата библиография, която може да залегне в основата на сходни проучвания.

Публикации по темата на дисертацията

АНДРЕЕВ, Андони. Есенната празничност в НР Македония на страниците на в. „Нова Македония“ (1955–1956 г.). В: ИВАНОВА, Надежда; и др. (съст.) *София–Скопие: културни модели и миграции*. София: „Ерове“, 2019, с. 193–217. ISBN 978-619-7313-13-0.

АНДРЕЕВ, Андони. Антибългарски исторически мотиви на страниците на сп. „Остен“, 1966–1972 г. В: ЖИВКОВ, Светослав; КРЪСТЕВ, Любомир (съст.) *Кюстендилски четения 24/2018. Памет и забрава в историята*. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 2019, с. 234–255. ISBN 978-954-07-4812-2.

АНДРЕЕВ, Андони. Общоягославските образи на страниците на списание „Остен“ като маски в контекста на македонската социалистическа действителност (1967–1972 г.). В: ПАУНОВА, Василка (съст.) *Делниците и маските – Сборник с доклади от научната*

конференция „СУРВА“ – Перник 2019. Перник: Общински комплекс „Дворец на културата“, 2020, с. 231–248. ISBN 978-954-8944-87-8.

АНДРЕЕВ, Андони. Майската празничност в НР Македония на страниците на в. „Нова Македония“ (1955–1956 г.). В: *Македонски преглед*, 2019, № 1, с. 81–100. София: Македонски научен институт. ISSN 0861-2277.

АНДРЕЕВ, Андони. Градските манифестации в НР Македония на страниците на в. „Нова Македония“ през 1955 г. В: ЖИВКОВ, Светослав; СТАНЕВ, Владимир (съст.) *Кюстендилски четения 2022: Сборник в памет на проф. д-р Тодор Попнеделев*. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 2023. с. 281-294. ISBN 978-954-07-5854-1.

АНДРЕЕВ, Андони. Социалистическата югославска македонска младеж в периода на Обновата (1945–1946). В: ЖИВКОВ, Светослав; СТАНЕВ, Владимир (съст.). *Кюстендилски четения 2022: Сборник в памет на проф. д-р Тодор Попнеделев*. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 2023. с. 208-223. ISBN 978-954-07-5854-1.

АНДРЕЕВ, Андони. Синергията между мобилизационните практики и установяването на социалистическата власт в Демократична Федерална Македония. *Македонски преглед*, 2023, 2, 115-142. София: Македонски научен институт. ISSN 0861-2277.

АНДРЕЕВ, Андони. Първият социалистически югославски македонски колективен трудов договор и неговото (не) прилагане в ДФ Македония. В: МИТЕВА, Боряна (съст.) *Граждански активизъм и човешки права в полето на съвременната история*. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 2024, 188-201. ISBN 978-954-07-5908-1.

АНДРЕЕВ, Андони. На „Белия фронт“: Мавровската катастрофа от 1956 г. В: ЖИВКОВ, Светослав; СТАНЕВ, Владимир (съст.). *Кюстендилски четения 27 (2023): Бедствия и катастрофи в историята*. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 2024. с. 197-208. ISBN 978-954-07-6071-1.

ANDREEV, Andoni. Review: Invisible Archives: Makedonka – Organ of the WAF (1944-1952), Historical Experiences and Cultural Memory. *Annual of Sofia University “St. Kliment Ohridski” – Faculty of History. Vol. 107, 1, 202–209.* DOI: <https://doi.org/10.60053/GSU.IF.1.107.202-209>.